

Вплив освітніх реформ на організацію самостійної діяльності студентів

А. Я. Цюприк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: tsarob@ukr.net

Paper received 27.04.20; Accepted for publication 18.05.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-228VIII92-12>

Анотація. Виявлено наскрізні проблеми самостійної діяльності студентів. Проаналізовано їх розвиток у педагогічній теорії та практиці ХХ століття. Здійснено ретроспективний аналіз освітніх документів та результатів науково-педагогічних досліджень. Обґрунтовано, що важливими проблемами є: зміна статусу самостійної діяльності студентів; розробка педагогічних теорій самостійної діяльності; використання активних методів навчання під час самостійної діяльності студентів; впровадження форм навчання з пріоритетом самостійної діяльності студентів; набуття студентами досвіду самостійної діяльності під час наукової роботи та практики; методичні аспекти самостійної діяльності студентів.

Ключові слова: самостійна діяльність, самостійна робота, студенти, педагогічні теорії.

Вступ. У зв'язку з сучасним реформуванням системи вищої освіти в Україні актуалізується потреба вивчення вітчизняного історичного досвіду самостійної діяльності студентів у навчальному процесі закладів вищої освіти. Незважаючи на буремні історичні події ХХ ст. та постійну реорганізацію системи вищої освіти, педагоги та науковці не залишали поза увагою проблему самостійної діяльності студентів.

Короткий огляд публікацій із теми. У 20-х роках дослідження педагогів зосереджено на розробці, класифікації та реалізації різних методик на основі самостійної діяльності студентів (П. Блонський, Т. Гарбуз, О. Залужний, М. Зарецький, А. Макаренко, Я. Столяр, А. Радченко, Я. Ряппо, С. Шацький та ін.). У 30-і роки питання самостійної діяльності висвітлювали І. Аріскін, С. Белоусов, Н. Гибш, М. Куїс, Е. Медінський, П. Плотников, С. Ривес, М. Скрипник та ін. Не залишилася ця проблема поза увагою психологів того часу А. Володимирського, О. Залужного, І. Соколянського, В. Протопопова та ін..

У 40-х роках методиці самостійної роботи присвячені праці К. Івановича, Л. Кречетовича, Е. Медінського, Б. Резніка та ін. У 50-і роки до проблеми самостійної роботи зверталися такі дослідники Л. Гельфенбейн, Е. Златкіна, О. Ільницький, Г. Кагальняк, Г. Кирильченко, М. Новаковський, А. Поскрипко, В. Пунський, О. Соколова, В. Свідерська, В. Сухомлинський, Р. Хмелюк та ін..

У 60-х роках самостійну діяльність у процесі навчання вивчали Б. Есіпов, Г. Костюк, Г. Передерій, Г. Поліщук, Я. Пономарьов, М. Скаткин, О. Соколова, Р. Таращанські, І. Федоренко, М. Федоренко та ін.. На теоретичному й практичному рівнях у 70-х роках проблему самостійної діяльності студентів в освітньому процесі розглядали науковці Ю. Бабанський, В. Загвязинський, Л. Заякіна, Е. Златкіна, Г. Молчанова, Л. Зорина, О. Кондратюк, А. Дьомін, М. Махмутов, Е. Милерян, О. Мороз, В. Паламарчук, Н. Талізін, В. Онишук, Т. Шамова, М. Ярмаченко та ін..

У 80-і роки різні аспекти самостійної діяльності у навчанні досліджували А. Алексюк, С. Архангельський, Р. Ахмерова, С. Батишев, В. Безрукова, А. Брушлинський, В. Буряк, Л. Жарова, В. Зягвязинський, А. Измайлов, З. Калмыкова, Л. Клишберг, С. Крягжде, В. Леднев, О. Леонтьев, І. Лернер, Г. Мухаметзянова, М. Науменко,

А. Пантелеймонов, П. Підкасистий, О. Савченко, В. Сарієнко, В. Шадриков та ін..

У 90-і роки проблему самостійної діяльності студентів в освітньому процесі розглядали науковці М. Аверін, Ю. Болотов, Л. Бозюкова, О. Ващук, Г. Гнитецкая, В. Горбунов, М. Данилов, О. Дубасенюк, Л. Ефремов, Н. Журавська, С. Заскалета, К. Карпова, В. Ковальчук, В. Козаков, В. Любашиц, Н. Одарченко, Л. Онучак, В. Паламарчук, О. Пехота, О. Рогова, М. Солдатенко, Р. Таращанські, В. Тюрина, Є. Улятовська, Б. Федоришин, А. Філоненко, В. Хрипун та ін..

Попри те, що у ХХ ст. були зроблені ґрунтовні дослідження різних аспектів самостійної роботи, потреба вивчення самостійної діяльності студентів залишається і сьогодні.

Мета статті: виявити наскрізні проблеми самостійної діяльності студентів та проаналізувати їх розвиток у педагогічній теорії та практиці ХХ століття.

Матеріали і методи. Нами використовувалися такі методи: пошуково-бібліографічний, за допомогою якого здійснено пошук нормативних документів та бібліотечних каталогів, систематизацію друкованих джерел та періодичних видань; метод класифікації та систематизації літературних джерел з метою виявлення об'єктивних даних; історико-педагогічний та порівняльний методи для аналізу фактів і явищ, науково-педагогічних джерел, завдяки яким здійснено вивчення досліджуваної проблеми, виявлено наскрізні проблеми самостійної діяльності студентів та їх розвиток у педагогічній теорії та практиці ХХ століття.

Результати та їх обговорення. На основі вивчення директивних документів у галузі освіти ми проаналізували вплив освітніх реформ на організацію самостійної діяльності студентів. Значні зміни у системі вищої освіти відбулися у 20-х роках ХХ ст. - відбувається реорганізація закладів вищої освіти. Рішення партійної наради (1920) і Третьої Всеукраїнської наради просвіти (1921) були спрямовані на реорганізацію класичних університетів в інститути за виробничими та функціональними ознаками [11]. Це зумовило закриття класичних університетів. Постановою «Про реформу вищої школи» Наркомосом України у 1920 р. реалізується ідея вузькопрофесійної спеціалізації та було ліквідовано низку університетів (Київ, Харків, Одеса та ін..).

Згідно Кодексу законів про народну освіту УСРР,

що був затверджений 1 листопада 1922 р., розпочався своєрідний шлях розвитку народної освіти в Україні, у якій інститути і технікуми отримали статус закладів вищої освіти, а головними напрямками цієї освіти були визначені такі, як соціальне виховання, профосвіта й політпросвіта [8, с. 34–37]. Реформи мали безпосередній вплив на розвиток самостійної роботи студентів, зокрема через впровадження днів вільного розкладу та відміни лекцій.

У 20-х роках ХХ ст. у вищій школі відбувалося впровадження авторитарно-дисциплінарного принципу управління. Для контролю за якістю навчання кожного студента з чітко визначеним обсягом знань, умінь, навичок запроваджувалася диференційована форма оцінки успішності, що посилювало значимість самостійної діяльності студентів. У ці роки відмовляються від традиційного лекційного методу і впроваджується лабораторно-бригадна організація навчального процесу. У закладі освіти створювали «лабораторії», у яких знаходились групи-бригади по 5–7 осіб. Навчалися у цих групах за спеціальними «робочими книгами», виконували складені викладачем денні, тижневі, місячні «робочі завдання» з кожного навчального предмету.

Визначною постаттю педагога-дослідника того часу є С. Шацький. Він організував наукову школу, яку представляли А. Фортунатов, М. Скяткін, Л. Шлегер, Ст. Шацька та ін. Під керівництвом С. Шацького були розроблені методи педагогічного дослідження - соціально-педагогічний експеримент, спостереження, опитування. С. Шацький вніс значний внесок у розробку питань підвищення ролі самостійної роботи. За визначенням С. Шацького, самостійна робота стала важливим засобом раціоналізації учбових занять [14, с. 95].

Експерименти щодо університетської освіти у 30-х роках відображені на ідеологічному рівні у Директивах ВКП (б) [4, с. 353–354.]. Вони призвели до того, що згідно постанови СНК УРСР від 10 березня 1933 року «Про організацію на Україні державних університетів» окремі інститути розпочали об'єднання у єдині заклади – університети.

Результати освітніх реформ 20-30-х років були проаналізовані у працях Е. Мединського [9, с. 11–35.] та М. Скрипника [10, с. 3–16.]. На думку В. Бенери [1], яка ґрунтовно дослідила розвиток теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти, у 30-і роки прослідковуються такі організаційні зміни: уніфікації самостійної роботи студентів (з 1934 р.); посилення ролі позааудиторної самостійної роботи (з 1936 р.), самостійні дипломні роботи/проекти (1936), утвердження самостійної роботи студентів як провідного методу навчання у вищій школі (1938).

Таким чином, у 20-30-х роках розширюються форми навчання студентів з значною часткою самостійної роботи: екстернат, заочне навчання, підвищення кваліфікації, експериментування тощо. Щодо позитивних результатів проведених експериментів, то залишилися деякі прогресивні форми організації навчального процесу, які базуються на самостійній діяльності студентів (зокрема, метод проектів).

У 40-х роках самостійна діяльність студентів не залишається поза увагою дослідників. Однією із причин

такої активності був Наказ Всесоюзного комітету у справах вищої школи від 20 серпня 1943 р. «Про заходи щодо посилення самостійної роботи студентів у 1943/44 н. р.». Аналіз публікацій 40-х років підтверджує, що у науковій періодиці висвітлювалися такі питання організації самостійної діяльності студентів [2]: роль самостійної роботи в процесі навчання (Р. Микельсона, Советская педагогика. 1940, №9); самостійна робота з книгою (Я. Резнік, Советская педагогика. 1940, №10); освоєння навчального посібника (В. Чарнолуський 1940, №7); методика самостійної роботи студентів (К. Іванович, Советская педагогика. 1940, №1); самостійна робота як засіб підвищення якості знань (Б. Єсіпов, Советская педагогика. 1941, №4); науково-дослідницька робота (І. Каиров, Советская педагогика. 1941, №7–8); організація і методика самостійної роботи (Е. Мединський, Советская педагогика. 1943, №4); усвідомленість навчання (С. Іванов, Советская педагогика. 1947, №10); активізація навчання (В. Ружейников, Советская педагогика. 1948, №12); організація практичних занять (Г. Журавський, Советская педагогика. 1947, №10). Таким чином, у 40-х роках педагоги зосередилися на методичних питаннях самостійної роботи.

Значну увагу науковці й педагоги-практики в 50-ті роки ХХ століття приділяли проблемі організації самостійної навчальної роботи. Самостійній роботі учнів присвячено дисертаційне дослідження Р. Хмельюк (1952 р.). Про це свідчать тематики опублікованих у наукових журналах статей [2]: організація самостійної роботи (Е. Златкіна М., В. Свідерська); самостійна навчальна робота учнів (О. Ільницький); педагогічне керівництво самостійною роботою (Поскрипко А. М.); самостійне складання плану матеріалу, що вивчається (В. Пунський); самостійна робота з підручниками (О. Соколова).

У 70-х роках проблемою організації самостійної діяльності студентів ґрунтовно займається Л. Заякіна [7]. У 1979 році нею захищена дисертація щодо обґрунтування комплексної системи організації самостійної роботи студентів-першокурсників.

У 80-х роках прогностичні аспекти самостійної діяльності у процесі професійної освіти представлені у працях С. Батишева, В. Буряка, В. Леднева, В. Шадрикова та ін.. Великими накладками виходять книги щодо організації самостійної діяльності студентів у закладах вищої освіти В. Буряка «Самостоятельная работа учащихся. Книга для учителя», Л. Жаровой «Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся»; Г. Мухаметзяновой «Самостоятельная работа студентов в вузе»; М. Науменко «Самостоятельный учебный труд студентов».

4 червня 1991 р. було прийнято постанову Верховної Ради УРСР «Про порядок введення в дію Закону УРСР «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою 3.05.91 р.). Відповідно освітньо-нормативних документів кінця ХХ ст. – самостійну роботу студента визначено основною формою організації освітньої діяльності у вищому навчальному закладі та офіційне затвердження самостійної роботи складовою навчального процесу вищої школи. У Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних за-

кладах (1993) виокремлено тематичний підрозділ (3.10. Самостійна робота), а обсяг самостійної роботи встановлюється від третини загального навчального часу.

Популярною темою дисертаційних досліджень 90-х років стала організація самостійної діяльності студентів. Організаційний аспект відображений у дослідженнях Г. Гнітецької «Дидактическая эффективность комплексной системы организации самостоятельной работы студентов младших курсов (на материале подготовки специалистов технических вузов)», Л. Журавської «Организация самостоятельной работы студентов сельскохозяйственных техникумов (на материале предметов агрономического цикла)», а згодом - у дисертації І. Шимко «Дидактичні умови організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів».

У 1995 р. В. Хрипун досліджував організацію самостійної пізнавальної діяльності студентів на практичних заняттях [12]. А у 2000 р. до цієї ж проблеми («Организация самостоятельной познавательной деятельности студентов сельскохозяйственного института») звернулася С. Заскалета [6]. Дослідження підтверджують актуальність проблеми самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти.

У Законі України «Про вищу освіту» (2002) самостійна робота визначається як форма організації навчально-виховного процесу (Розділ VII). У 2005 році Україна приєдналася до Болонської угоди у галузі вищої освіти, що було зумовлено процесами європейської інтеграції. В основі Болонського процесу лежить ідея збільшення частки самостійної роботи. Згідно Положення «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (2005) робиться акцент на самостійній роботі, а її обсяг регламентується до 2/3 загального навчального часу.

Самостійна робота враховується під час визначення обсягу навчальних дисциплін у закладах вищої освіти. Тому важливим для самостійної роботи є трактування та трансформація поняття «кредит»:

три академічні години навчальних занять та самостійної роботи у навчальному тижні протягом навчального семестру (Закон «Про вищу освіту» (2002));

кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин (Закон «Про вищу освіту» (2014)).

У 1992 році вийшов Указ про створення Академії педагогічних наук України як вищої галузевої установи. Вплив реформ у галузі вищої освіти на статус

самостійної діяльності студентів аналізувалися академіками Національної академії педагогічних наук України С. Гончаренком, І. Зязюном, В. Мадзігоном, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Скопенко та ін. Знаннєва модель освіти не стала базою оновлення навчального процесу і втрачає свою перспективність. Тому виникла необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його особистісні якості, які одночасно є і ціллю, і засобом його підготовки до майбутньої професійної діяльності.

З 2000-х років дослідження самостійної діяльності студентів набувають системного характеру. Самостійна робота увійшла до «Основних напрямів досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні» розроблених Академією педагогічних наук України, в яких окреслено актуальні проблеми педагогіки і психології, що вимагають дослідження. У сучасній педагогічній науці широко досліджуються шляхи й засоби піднесення ефективності самостійної діяльності.

Як бачимо, організація самостійної діяльності студентів пройшла такий шлях розвитку: раціоналізація учбових занять - уніфікація самостійної роботи - конкретизація (робота з книгою) - розробка комплексної системи організації самостійної роботи, широка популяризація досягнень, проектування самостійної пізнавальної діяльності на різні напрями підготовки. Для усвідомлення ролі самостійної діяльності студентів важливим є обґрунтування наукових засад такої діяльності.

Висновки. Самостійна діяльність студентів, незважаючи на постійну реорганізацію системи освіти, залишається базовим компонентом навчання у вищій школі. Питання самостійної роботи завжди мали важливе значення і тому відображені у низці державних документів та результатах науково-педагогічних досліджень різних років. Ретроспективний аналіз науково-педагогічних досліджень ХХ ст. показав, що наскрізними проблемами, що отримали наукове обґрунтування є: вплив реформ у галузі вищої освіти на статус самостійної діяльності студентів; розробка педагогічних теорій самостійної діяльності студентів; використання активних методів навчання під час самостійної діяльності студентів; форми навчання з пріоритетом самостійної діяльності студентів; наукова робота як вид самостійної діяльності студентів; набуття студентами досвіду самостійної діяльності під час практики; використання самостійної роботи як засобу удосконалення професійної підготовки; методичні аспекти самостійної діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенера В. С. Развитие теории и практики самостоятельной работы студентов у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина XIX - початок XXI ст.): дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти, К., 2011. 622 арк.
2. Библиография статей, опубликованных в журнале «Педагогика» («Советская педагогика») в 1937–2002 гг./ Авт.-сост.: Ф. Ф. Харисов, Р. С. Бозиев, Е. Х. Валеева; Под ред.: В. П. Борисенков, 2003. 195 с.
3. Гнивецкая Г.Е. Дидактическая эффективность комплексной системы организации самостоятельной работы студентов младших курсов (на материале подготовки специалистов технических вузов): 13.00.01. Дисс.. к.п.н. К., 1990. 150 с.
4. Директивы ВКП (б) по вопросам просвещения. 3-е изд. М.-Л.: Госиздат, 1931. С. 353–354.
5. Журавська Н.С. Организация самостоятельной работы студентов сельскохозяйственных техникумов (на материале предметов агрономического цикла): Дис... к.п.н.. 13.00.04. К., 1995. 205с.
6. Заскалета С.Г. Организация самостоятельной познавательной деятельности студентов сельскохозяйственного института (за

- матеріалами вивчення іноземних мов): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. АПН України. К. 2000. 19 с
7. Заякина Л. И. Обоснование комплексной системы организации самостоятельной работы студентов-первокурсников вуза: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1979. 164 с.
 8. Кодекс законов о народном просвещении УССР. Х.: Издание НКП УССР, 1922. 77 с.
 9. Медынский Е. Н. 20 лет советской школы. Педагогика. 1937. №3. С. 11–35.
 10. Скрипник М. О. Про заснування університетів на Україні. Шлях освіти 1932. № 11–12. С. 3-16.
 11. Третье Всеукраинское совещание по просвещению (15–27 июня 1921 г.): Выдержки из материалов работы пленума и секций: Резолюции. Харьков, 1922. 207 с.
 12. Хрипун В.М. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів на практичних заняттях з педагогіки: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04. К. 1995 24 с.
 13. Шимко І.М. Дидактичні умови організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів: 13.00.04. Автореф. дис... к.п.н. Кривий Ріг, 2003. 20 с.
 14. Этапы новой школы. Сборник статей и докладов / Под ред. С. Т. Шацкого. М.: Работник просвещения, 1923. 144 с.

REFERENCES

1. Benera, V.E. Development of the theory and practice of independent work of students in the educational process of higher education institutions of Ukraine (second half of XIX - beginning of XXI centuries): dissertation.... Dr. Ped. Sciences: 13.00.01. Nat. Acad. ped. of Sciences of Ukraine, Institute of Higher Education. education. K., 2011. 622 sheets.
2. Bibliography of articles published in the journal "Pedagogy" ("Soviet Pedagogy") in 1937–2002 / Author: FF Harisov, RS Bozиеv, E. Kh. Valeeva; Edited by: VP Borisenko, 2003. 195 p.
3. Gnitskaya, G.E. Didactic efficiency of complex system of organization of independent work of students of junior courses (on the material of preparation of specialists of technical universities): 13.00.01. Dissertation. K., 1990. 150 p.
4. The CPSU (b) Directives on Enlightenment. 3rd ed. M.-L.: Gosizdat, 1931. P. 353–354.
5. Zhuravska, N.S. Organization of independent work of students of agricultural technical colleges (on the material of subjects of agronomic cycle): Dis... Ph.D. 13.00.04. K., 1995. 205c.
6. Zaskaleta, S.G. Organization of independent cognitive activity of students of agricultural institute (on materials of studying of foreign languages): Author's abstract. dissertation... Cand. ped. Sciences: 13.00.04. APS of Ukraine. K. 2000. 19 p
7. Zayakina, L.I. Substantiation of the complex system of organization of independent work of first-year university students: Dis... Cand. ped. Sciences: 13.00.01. K., 1979. 164 p.
8. Code of laws on public education of the USSR. Kh.: Publication of the NKP USSR, 1922. 77 p.
9. Medinsky, E.N. 20 years of the Soviet school. Pedagogy. 1937. №3. Pp. 11–35.
10. Skripnik, M.O. About the foundation of universities in Ukraine. Path of education 1932. № 11-12. WITH. 3-16.
11. Third All-Ukrainian Enlightenment Meeting (June 15-27, 1921): Excerpts from Plenum and Section Materials: Resolutions. Kharkov, 1922. 207 p.
12. Khripun, V.M. The organization of independent cognitive activity of students in practical training in pedagogy: Author's abstract. dissertation... Cand. ped. Sciences: 13.00.04. K. 1995 24 p.
13. Shimko, I.M. Didactic conditions of organization of independent work of students of higher educational institutions: 13.00.04. Author's abstract dissertation... Ph.D. Krivoy Rog, 2003. 20 p.
14. Stages of the new school. Collection of articles and reports / Ed. S.T. Shatsky. M.: Worker of Enlightenment, 1923. 144 p.

The impact of educational reforms on arranging students' individual activity

A. Ya. Tsiupryk

Annotation. The crucial problems regarding the individual activity of students are highlighted. Their development in pedagogical theory as well as in practical application is investigated. The retrospective analysis of educational documents and the results of scientific pedagogical research is carried out. It is determined that significant problems are: the status change of students' individual activity; the development of theoretical background of individual activity; the usage of interactive means of studying during the individual activity; the implementation of such forms of instruction which are oriented at individual activity of students; gaining experience of individual activity during both scientific research and practical application; methodological aspects of individual activity of students.

Keywords: *individual activity, individual work, students, pedagogical theories.*